

УДК 316.7

**ПОСТСЕКУЛЯРНЕ ОСМИСЛЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТІ****POST-SECULAR UNDERSTANDING
OF SOCIAL REALITY****Горохолінська І. В.,**

кандидат філософських наук, асистент
кафедри культурології, релігієзнавства та
теології, Чернівецький національний університет
ім. Ю. Федьковича (Чернівці, Україна),
e-mail: i.horokholinska@chnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-7921-8245

Horokholinska I. V.,

PhD, Assistant Professor of Cultural, Religious
Studies and Theology Department, Yuriy Fedkovych
Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine), e-
mail: i.horokholinska@chnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-7921-8245

Зактуалізовано проблему осмислення аксіологічних вимірів сучасності у зв'язку із постанням постсекуляризму, що межує з постмодерністським «розмиттям» критеріїв належного. Авторка за основне завдання вбачає систематизація джерел і форм соціокультурного розвитку сучасного соціуму та напрямів дієвості його традиційно-релігійних, секулярних і постсекулярних форматів. Задля цього вона звертається до доктрини секулярного/постсекулярного Ч. Тейлора та вчення про етику істин А. Бадью. На ґрунті цього, робиться висновок, що особливість постсекулярного етапу, що характерний саме для сьогодення виявляється в тому, що він не постає лише запереченням попередніх. Навпаки, постсекулярний етап знімає категоричне протиставлення релігійного і секулярного, єднаючи в синергії конструктивні, людино- і культуротворчі можливості кожного з них та запобігаючи актуалізації їхніх деструктивних потенцій.

Ключові слова: секулярність, постсекулярність, постмодерн, аксіологічний стан суспільства, етика істин, релігійність.

In the article, the problem of understanding the axiological dimensions of modernity in connection with the emergence of post-secularism, bordering on the postmodernist "blurring" of the criteria of due, is conceptualized. The author sees as the main task the systematization of the sources and forms of socio-cultural development of modern society and the directions of the effectiveness of its traditionally religious, secular and post-secular formats. For this, the author refers to the doctrine of the secular / post-secular Charles Taylor and the teaching of the ethics of truths by A. Badiou. On the basis of this, it is concluded that the feature of the post-secular stage, which is characteristic of the present time, is manifested in the fact that it is not only a negation of the previous stages. On the contrary, he removes the categorical juxtaposition of the religious and the secular, combining in synergy the constructive, human-cultural and creative possibilities of each of them, preventing the actualization of their destructive potential.

Keywords: secularity, post-secularity, postmodern, axiological state of society, ethics of truths, religiosity.

Постановка проблеми. Головні смисложиттєві і соціальні питання, які спонукають до рефлексії щодо світоглядно-ціннісної ідентичності особистостей і спільнот особливо актуалізуються в часи змін або докорінних трансформацій. Глобалізація, постмодерн, урбанізація, секуляризація, а поряд з тим і зміни в економіко-соціальному, політико-ідеологічному житті світу породили нові ціннісні орієнтири, нову духовну реальність, яку констатує у своїх працях більшість мислителів сьогодення. Закономірно, що духовні зміни детермінують конкретні світоглядні переорієнтації аксіологічних пріоритетів особистості, яка намагається співвідносити себе із сучасною культурою. Як результат – сучасну етику називають багатомірною чи багатофакторною, і таку її особливість пов'язують

саме із постмодерном та постсекулярними цінностями. А вони у своїх узагальнених смислах і практичних виявах вважаються визначальними характеристиками нашої епохи. Власне, й до них зводять, як кризові явища в соціальному житті та етичному самовизначенні людини нашого часу (про які ведуть мову одні вчені); так і певні процеси «оновлення» й «ренесансу» духовності і релігійності (на чому акцентують інші дослідники). Останні події в Україні (процес і резонанси Євромайдану, військовий конфлікт на Сході держави), урізноманітнення представленості релігії в публічному просторі нашої країни додатково підтверджують важливість розуміння закономірностей взаємодії релігії та суспільства, вивчення векторів її потужного впливу на нього як загалом, так і на рівні конкретних особистостей.

Саме ґрунтуючись на цій потребі, сучасна богословська та релігієзнавча наука потребують віднаходження нових відповідей на питання про сутнісні характеристики та аксіологічно-соціальні виміри секулярності, адже традиційні концепції її витлумачення істотно піддаються ревізії під впливом реального стану речей в релігійному-соціальному житті країн Європи загалом, й України зокрема. Але поряд з тим, потребує концептуалізації й феномен постсекулярної релігійності як такої, що часто поверхово інтерпретується лише як певний ренесанс релігійної віри та практики, а отже повернення до ідеалів «досекулярного» в синтезі зі здобутками постмодерного світу. Є істотною потреба глибиннішого і варіативнішого, більш рельєфного розуміння «постсекулярності». Іншими словами, актуальним є пошук теоретично обґрунтованої відповіді на питання про можливість здійснення демаркації секулярного та постсекулярного в сучасній релігійності задля наукового узагальнення усіх можливих модусів її якісних характеристик, котрі явно чи опосередковано узалежнені цими феноменами.

А тому, **метою** нашої статті є комплексна реконструкція сутнісних характеристик феноменів секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності на ґрунті аналізу дискурсивних, аксіологічних та віроповчальних процесів, що маніфестують собою динаміку стану релігійності з урахуванням ідейної і методологічної взаємодії світсько-гуманітарного та богословського підходів до їх витлумачення. Методологія статті має комплексний характер. Специфіка предмета дослідження зумовила використання елементів *діалектичної* методології, адже сучасна релігійність через її призму бачиться як закономірна єдність та «боротьба» світського і традиційно-релігійного, імперативного і постмодерно-нігілістичного; глобального і індивідуального тощо. *Герменевтичний* та *семіотичний* підходи сприяли не лише врахуванню історико-соціального і індивідуального, особистісного пластів прочитання джерельних текстів, але й віднаходження їх у цілості облаштування сучасного релігійного життя.

Аналіз публікацій. Загальним ідейним підґрунтям для дослідження стали праці провідних українських релігієзнавців, філософів та богословів:

В. Єленського, Л. Филипович, Р. Соловія, М. Черенкова, Ю. Чорноморця, К. Пашкова, О. Білокобильського, О. Бродецького, Ф. Шандора, У. Луц та ін. Науковій концептуалізації феноменів секулярного й постсекулярного в сучасній релігійності значною мірою сприяють дослідження таких філософів і богословів, як Ч. Тейлора, Х. Касанови, Ю. Габермаса, Д. Мартіна, П. Бергера, Т. Парсонса, Дж. Мілбанка, П. Нулленса, Р. Мічінера, Дж. Сміта, Д. Улазнера, Дж. Капуто, Ж.–Л. Маріона, І. Кірсберга, Ж.–П. Віллема, Г. Арендт, Дж. Ваттімо, М. Вестфала, О. Клемана, А. Макінтайра, З. Сокулера, Ю. Тішнера, С. Хауерваса, С. Хоружого, О. Шмемана, та ін.

Напрацювання власної методологічної стратегії завдяки відштовхуванню від евристичних можливостей аксіології релігії та типології віри І. Канта, концепції філософської віри К. Ясперса, ідеї переосмисленого християнства М. Гайдеггера, витлумачення секулярності як нової «духовної реальності» Ч. Тейлора, типології секулярних суспільств Д. Мартіна, теорії постсекулярного суспільства як невизначеної перехідної форми організації соціально–культурного життя Ю. Габермаса, теологічної герменевтики Р. Хейза, етичної доктрини діалогу як єдиної можливої форми трансцендентального Е. Левінаса, богослов'я «Бога без буття» Ж.–Л. Маріона, інтенції про досвід віри та християнство як «кінець релігії» О. Шмемана та концепції гуманістичної синергії релігійно–етичних ідей О. Бродецького.

Основний виклад матеріалу. Сучасна релігійність як цілісний ціннісно–соціальний феномен принципово не дає можливості провести чіткої демаркації між секулярними і постсекулярними основами й мотиваціями релігійної віри і практики, адже сформована вона низкою передумов та чинників як синергійна єдність світських тенденцій сучасної культури та консервативно–віроповчальних норм релігійної традиції, а якісні її характеристики (рівень релігійності і релігійної моральності) визначаються рівнем ефективності чи неефективності такої єдності в конкретних соціально–ціннісних обставинах функціонування релігійних спільнот та життєвого самовизначення вірян. Можна виділити внутрішньо–богословські типи секуляризації релігії та релігійності (раціоналізована релігійність, ірраціоналізована релігійність, реформована релігійність тощо) через демонстрацію шляхів раціоналізації віри в схоластичній традиції, релігійній філософії Нового Часу і XIX–XX ст., творенні нових християнських течій та формуванні їхнього богослов'я – через дієвий вплив синергійної дії особистісних, культурно–історичних, соціальних чинників та внутрішньо–конфесійних спонук. Секулярність, таким чином, виступає як продукт не тільки боротьби «проти впливу Церкви», а також «боротьби» за актуальність Церкви, внутрішньорелігійного протистояння (Реформація) тощо. Постсекулярність, отже, в богословському дискурсі набуває ознак «іншої» секулярності, де актуалізується останній із відомих нині типів секуляризації релігійності – глобалізована релігійність. Певні ціннісні настанови

облаштування норм духовного життя, культури та побуту як у секулярних, так і постсекулярних суспільствах можуть набувати як деструктивних, так і конструктивних ціннісних (зокрема, етичних) форм залежно від наявності у свідомості осіб настанови на віднаходження ефективної синергії між раціональним та ірраціональним чинником власної аксіологічної свідомості, наявності чи відсутності у відповідній релігійній спільноті артикульованої традиції до толерантизації й гармонізації міжлюдського спілкування. Постсекулярність постає як вимога віднаходження межі толерантності до ціннісних пріоритетів Іншого. Як світські форми праксеології, так і релігійні настанови життя здатні трансформуватися у «збочені» ціннісні орієнтири за умов нетерпимості до Іншого, ґрунтованій на «ілюзії доброчесності», небажанні усвідомити недієвість лінійного витлумачення поняття норми. Поряд з тим, відкидання норм як таких є іншим згубним шляхом, що нівелює можливість накреслення аксіологічних пріоритетів та ідеалів.

Сьогодні актуалізується шлях творення глобалізованої постсекулярності через ефективну синергію філософського та богословського, світського та віроповчально–конфесійного в мистецтві. Як і у випадку світського мистецтва, так і у випадку мистецтва релігійного наявність такої конструктивної ефективної синергії є ознакою глобалізованої релігійності постсекулярності, за якої такі мистецько–релігійні художні образи здатні бути однаково актуальними як для традиційно віруючих навіть за умови усвідомлення їх певній канонічній невідповідності, так і для людей не релігійних – за умови вбачання в них імпульсів аксіологічної просвіти та культурної значущості.

Обґрунтування типологічних рис окремого шляху секуляризації та постсекулярної релігійності в українському суспільстві з огляду на його історію, атеїстично–радянське минуле, філософські та народні традиції, сучасні культурні, соціальні колізії та політичні виклики дозволяє розкрити маркери можливостей ідейної консолідації конструктивних надбань досвіду релігійності в українській культурі задля трансформацій громадянського суспільства і його ціннісних та діяльнісних платформ.

В українському релігійному середовищі засобами діагностики соціальної та культурно–громадянської сфери доволі продуктивно можна простежити дієвість принципу ефективної синергії богословського та філософського, гуманітарно–світського та віроповчально–конфесійного чинника в постсекулярному облаштуванні життя та релігійної практики. Передусім це стосується сфери освіти та соціальної активності Церков.

В умовах культурного та політичного становлення українського громадянського суспільства актуальним видається дослідження смислової взаємодії ідейно–світоглядних, соціальних, комунікативних, етичних та естетичних імпульсів ціннісного самовизначення сучасних українців з акцентом на виявлення в них діалектичного співвідношення традиційно релігійних, секулярних і постсекулярних чинників. Ця тріада є своєрідними

етапами еволюції світоставлення європейців (зокрема українців) котре визначало конструювання своєрідності політичного, культурного, соціального й економічного життя новітнього часу. В нагоді за умов здійснення такої розвідки є напрацювання мислителів, котрі першорядним завданням своїх досліджень вбачають вивчення своєрідності аксіологічної визначеності соціальної дійсності, зокрема Ч. Тейлора та А. Бадью. В наш час істотно важливо привертати увагу до етичних питань не просто як до архівного резервуару «давніх мудростей», «заповідей», а як до живого процесу мислення людини щодо актуального вдосконалення самої себе й конкретного життєвого простору, що її оточує. Відповідно, для філософської свідомості дуже важливо віднаходити ті ідейні, методологічно-евристичні мотиватори, які б дозволяли подавати аксіологічні ідеї в соціумі не просто як структуровану в давні часи кристалізовану систему нездійсненого «належного», а як *живий каталізатор* мислення про вольові, емоційні й діяльнісні пріоритети, які організують нашу конкретну життєву самореалізацію.

На ґрунті долучення до праць сучасних відомих філософів Ч. Тейлора та А. Бадью ми можемо висновувати про якісно новий вимір аксіологічної дійсності в умовах буття постсекулярних суспільств. Особливість постсекулярного етапу, що характерний саме для сьогодення виявляється в тому, що він не постає лише запереченням попередніх. Навпаки, постсекулярний етап знімає категоричне протиставлення релігійного і секулярного, еднаючи в синергії конструктивні, людино- і культуротворчі можливості кожного з них та запобігаючи актуалізації їхніх деструктивних потенцій. Таке розуміння постсекулярності має ряд важливих евристичних (і теоретичних, і соціально-практичних) векторів дієвості. По-перше, воно корелює аксіосферу сучасності з домінантними для сьогодення світу тенденціями ціннісного плюралізму та діалогічності культур. По-друге, воно має потенціал надання імунітету проти нової авторитаризації та фундаменталізації соціуму й світогляду. По-третє, дозволяє ідейно мобілізувати пріоритет соціально-значущої, особистісно-розвиваючої діяльності релігійних спільнот, солідарності релігійних і позарелігійних структур громадянського суспільства в гуманістичних ціннісно-прикладних соціальних проектах та ініціативах. На цьому ґрунті з'являється додатковий комплекс важелів гармонійного узгодження інтеграції власне українського суспільства в європейський та світовий ціннісний простір і водночас збереження і утвердження унікальних засад власної культурно-світоглядної та морально-духовної ідентичності.

Ч. Тейлор синтезує власне бачення, того що, власне, в філософсько-теоретичному плані розуміється під терміном «секулярний», тобто яке суспільство можна вважати секулярним, і чи за такої системи координат можна вбачати ознаки такого ладу в Європі. Він вказує, що зазвичай вбачається декілька розумінь секулярності: а) секулярність як інституційна структура суспільства, коли політична

й релігійна структури повністю розводяться, й одна позбавляється від впливу іншої. В даному випадку релігія зводиться до виключно приватної практики кожної конкретної особистості; б) секулярність як занепад релігійних переконань й активності церковних практик, коли релігійність обмежується особистою вірою, яка не має жодного зовнішньо-обрядового чи культового підтвердження. Але, на думку Тейлора, обидва ці прояви секуляризації є похідними від третього та глибшого – зміни становища віри чи релігійності у суспільстві. Адже, секулярність – це не просто якісь зовнішні зміни, але особлива конфігурація всього «контексту розуміння, що визначає наш моральний, духовний і релігійний досвід. Вона задає контури наших духовних шукань» [14, р. 3]. Саме така дефініція секулярності і є найбільш загрозливою і, на думку самого Тейлора, і з точки зору інших дослідників. «Проблема, яка (на думку Тейлора) інтригує найбільше, полягає в тому, що за останні п'ятсот років людської історії вперше поступово сформувалася ситуація, коли віра у Бога чи богів вже не є безальтернативною світоглядною настановою, і навіть не є світоглядним вибором «за умовчанням» – й не лише для поодиноких інтелектуалів, але також для широких верств населення. Відповідно «секулярним» слід вважати таке суспільство, в якому релігійна віра не є суспільною аксіомою – навіть якщо вона є такою на особистому рівні для багатьох (чи навіть виразної більшості) його членів. У цьому третьому розумінні секулярності ті ж таки Польща та Україна безумовно є секулярними суспільствами, поділяючи таку долю з абсолютною більшістю країн сучасного світу» [10].

Секуляризація – це невід'ємна і незаперечна ознака сучасності. Наразі її слід розуміти не спрощено – як «вилучення» релігійності чи релігії із суспільного життя – а глибше: як цілком нову духовну реальність. Секулярність постає «ноюю» релігійністю, її альтернативою. Такі тенденції є загрозливими. Адже дуже часто під терміном «секулярне суспільство» криється «атеїстичне», а ще гірше «антигуманістичне» суспільне тло. Недаремно Тейлор вказує: «Модерновий світ поставив під сумнів ці (етика героїзму і релігійна етика – П) системи координат... Деякі традиційні системи координат були дискредитовані або знизилися до рівня особистих схильностей... Жодна із цих форм не утворює обрису для всього суспільства на модерновому Заході» [12, с. 31], а «знати хто ти такий – це орієнтуватись у моральному просторі, у просторі, в якому постають питання, що являє собою добро і зло, що варто робити, а що ні, що має для нас сенс і є важливим, а що є банальною і другорядним» [12, с. 45]. Тобто, не даремно під кризою релігійності ми розуміємо і кризу моральності, кризу естетичного смаку, кризу національної ідеї тощо. Українське суспільство, що перебуває в надскладних політико-соціальних умовах не повинно втратити своєї ідентичності. Ідентичності в Тейлорівському розумінні: синергії національної ідеї, релігійно-морального та естетичного виховання. А отже, всі сили відповідних як релігійних установ, так і

світських просвітницьких, наукових, навчальних закладів повинні бути спрямовані на популяризацію релігійного світогляду не як єдино важливого чи безальтернативного, а такого, що здатен синергійно поєднуватися у свідомості сучасної людини з науково-технічним поступом, культурними тенденціями тощо. Тільки так Україні вдасться зберегти власну релігійну ідентичність в умовах входження в європейський аксіологічний простір – з одного боку; з іншого ж – гіпотетично, Україна може стати для Європи певним джерелом відродження релігійності як базової світоглядної настанови.

Отже, особливість постсекулярного етапу в тому, що він не постає лише запереченням попередніх. Навпаки, постсекулярний етап знімає категоричне протиставлення релігійного і секулярного, еднаючи в синергії конструктивні, людино-і культуротворчі можливості кожного з них та запобігаючи актуалізації їхніх деструктивних потенцій.

Висновки. В проведеного результати аналізу набуло подальшого розвитку дослідження секулярності / постсекулярності в сучасних філософсько-релігієзнавчих, соціально-філософських та богословських розвідках з екстраполяцією їх на український досвід. Розвиток дискурсу секулярності \ постсекулярності пов'язується із конкретними історико-соціальними, духовно-релігійними та ідейно-філософськими традиціями, що є визначальними для територій, де він актуалізується. Показано, що українські реалії вивчення секулярності та постсекулярності в релігійності вимагають не послідовної інтерпретації досвіду конкретних дослідників (Ч. Тейлора, Д. Мартіна, Х. Касанови тощо) в контексті української подієвості, а виділення власних методологічних маркерів, що не були враховані іноземними авторами з огляду на їх узалежненість від тієї релігійної реальності, в котрій вони перебувають.

Список використаних джерел

1. Бадью, А., 2016. 'Етика. Нарис про розуміння зла', перекл. з франц. В. Артюха та А. Репа, К.: *Комубук*, 192 с.
2. Бродецький, ОЄ., 2016. 'Етичні цінності в релігіях: гуманістична синергія ідей', Чернівці: *Чернівецький нац. ун.-т*, 336 с.
3. Бродецький, ОЄ., 2014. 'Соціальна справедливість й етична відповідальність релігійних спільнот та лідерів: український вимір', *Релігія та Соціум: Міжнародний часопис*, Чернівці: *Чернівецький нац. ун.-т*, №1–2 (13–14), с.25–32.
4. Брайссер, Р., 2008. 'Презентация как анти-феномен в «Бытии и событии» Алена Бадью', *ХОРА*, №1, с.63–80. [online] Доступно: <http://www.jkhora.narod.ru/2008-1-06.pdf>
5. Єленський, В., 2013. 'Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття', Львів: *Видавництво Українського католицького університету*, 504 с.
6. 'З кожним роком кількість віруючих людей скорочується', *Відомості*, 23 серпня 2012 р. [online] Доступно: <http://vidomosti-ua.com/world/50326>
7. Ікеда, Д., Згуровский, М., 2011. 'Япония и Украина – разные судьбы, общие надежды. Диалоги', К.: *Издательский дом «Град»*, 304 с.
8. Ікеда, Д., 2004. 'Глобальна етика поєднає душі різних народів', *Всесвіт*, №9–10, с.12–21.
9. Нуллес, П., Миченер, Р., 2015. 'Многомерная этика. Нравственное богословие в контексте постмодернизма', К.: *Книгоноша*, 304 с.

10. Панич, О. 'Чарльз Тейлор та Хосе Казанова у Києві. Нотатки очевидця', *Релігія в Україні*. Актуальний коментар від 23.06.2013. [online] Доступно: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/22364-charlz-tejlor-i-xose-kazanova-v-kiyevi-notatki-ochevidcy.html>

11. 'Презентація книги Чарльза Тейлора «Секулярна доба»'. [online] Доступно: <http://duh-i-litera.com/prezentatsiya-knyhy-charlza-tejlora-sekulyarna-doba/>

12. Тейлор, Ч., 2005. 'Джерела себе. Творення новочасної ідентичності', заг. ред. перек. з англ. А. Васильченка, К.: *ДУХ І ЛІТЕРА*, 696 с.

13. Тейлор, Чарльз, Барчук, Мирослава. 'Чарльз Тейлор: Україна вже народилася з потенціалом розділення', Інтерв'ю з Чарльзом Тейлором в передачі «HOMO SAPIENS» на ТБІ від 26.06.2013. [online] Доступно: http://tvi.ua/program/2013/06/26/homo_sapiens_vid_26062013

14. Taylor, Ch., 2007. 'A Secular Age', *Cambridge, Mass*; London: *The Belknap Press of Harvard University Press*, 896 p.

References

1. Bad'ju, A., 2016. 'Etyka. Narys pro rozuminnja zla (Ethics. An Essay on Understanding Evil)', perekl. z franc. V. Artjuh ta A. Rjepa, K.: *Komubuk*, 192 s.
2. Brodec'kyj, OJe., 2016. 'Etychni cinnosti v religijah: humanistychna synergija idej (Ethical values in religions: humanistic synergy of ideas)', Chernivci: *Chernivets'kyj nac. un.-t*, 336 s.
3. Brodec'kyj, OJe., 2014. 'Social'na spravedylyvist' j etychna vidpovidal'nist' religijnyh spil'not ta lideriv: ukrai'ns'kyj vymir (Social justice and ethical responsibility of religious communities and leaders: Ukrainian dimension)', *Religija ta Socium: Mizhnarodnyj chasopys*, Chernivci: *Chernivets'kyj nac. un.-t*, №1–2 (13–14), s.25–32.
4. Brjejsjer, R., 2008. 'Prezentacija kak anti-fenomen v «Bytii i sobytii» Alena Bad'ju (Presentation as an Anti-Phenomen in Being and Event by Alain Badiou)', *HORA*, №1, s.63–80. [online] Dostupno: <http://www.jkhora.narod.ru/2008-1-06.pdf>
5. Jelens'kyj, V., 2013. 'Velyke povnennja: religija u global'nij polityci ta mizhnarodnyh vidnosynah kincja XX – pochatku XXI stolittja (Great return: religion in global politics and international relations late XX – early XXI century)', L'viv: *Vydavnyctvo Ukrai'ns'kogo katolyckogo universytetu*, 504 s.
6. 'Z kozhnyim rokom kil'kist' virujuchyh ljudej skorochujet'sja (Every year the number of believers is reduced)', *Vidomosti*, 23 serpnja 2012 r. [online] Dostupno: <http://vidomosti-ua.com/world/50326>
7. Ikeda, D., Zgurovskij, M., 2011. 'Japonija i Ukraina – raznye sud'by, obshhie nadezhdy. Dialogi (Japan and Ukraine – different fates, common hopes. Dialogues)', K.: *Izdatel'skij dom «Gрад»*, 304 s.
8. Ikeda, D., 2004. 'Global'na etyka pojednae dushi ruznyh narodiv (Global ethics will unite the souls of different nations)', *Vsesvit*, №9–10, s.12–21.
9. Nullens, P., Michener, R., 2015. 'Mnogomernaja jetika. Nravstvennoe bogoslovie v kontekste postmodernizma (Multidimensional ethics. Moral Theology in the Context of Postmodernism)', K.: *Knigonosha*, 304 s.
10. Panych, O. 'Charl'z Tejlor ta Hose Kazanova u Kyjevi. Notatky ochevydcja (Charles Taylor and José Kazanova in Kyiv. Eyewitness notes)', *Religija v Ukrai'ni*. Aktual'nyj komentar vid 23.06.2013. [online] Dostupno: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/22364-charlz-tejlor-i-xose-kazanova-v-kiyevi-notatki-ochevidcy.html>
11. 'Prezentacija knygy Charl'za Tejlora «Sekuljarna doba» (Presentation of Charles Taylor's book Secular Eve)'. [online] Dostupno: <http://duh-i-litera.com/prezentatsiya-knyhy-charlza-tejlora-sekulyarna-doba/>
12. Tejlor, Ch., 2005. 'Dzherela sebe. Tvorennya novochasnoj' identychnosti (Sources to herself. Creation of modern identity)', zag. red. perek. z angl. A. Vasyli'chenka, K.: *DUH I LITERA*, 696 s.
13. Tejlor, Charl'z, Barчук, Myroslava. 'Charl'z Tejlor: Ukrai'na vzhe narodylasja z potencialom rozdilennja (Charles Taylor: Ukraine was already born with a divisional potential)', Interv'ju z Charl'zom Tejlorom vпередачі «HOMO SAPIENS» на ТВІ від 26.06.2013. [online] Dostupno: http://tvi.ua/program/2013/06/26/homo_sapiens_vid_26062013
14. Taylor, Ch., 2007. 'A Secular Age', *Cambridge, Mass*; London: *The Belknap Press of Harvard University Press*, 896 p.